

проф. д.и.н. АЛИНА ШИКОРСКА

ИНСТИТУТ ПО ИКОНОМИКА НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И ХРАНИТЕЛНАТА ПРОМИШЛЕННОСТ – НАЦИОНАЛЕН ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ИНСТИТУТ (IERIGŻ-PIB), ВАРШАВА, ПОЛША

РАЗМЕР, ДИНАМИКА И ДЕМОГРАФСКИ ОСОБЕНОСТИ НА НЕЗЕМЕДЕЛСКАТА СОЦИАЛНА ГРУПА В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ НА ПОЛША

THE SIZE, DYNAMICS AND DEMOGRAPHIC FEATURES OF THE NON-FARMING SOCIAL GROUP IN RURAL AREAS OF POLAND

Prof. dr hab. ALINA SIKORSKA

INSTITUTE OF AGRICULTURE AND FOOD ECONOMICS – NATIONAL RESEARCH INSTITUTE, WARSAW, POLAND

Abstract: For five years the number of non-farming rural families rose up to as many as 57% of all the rural households in 2005.

Increasing of the non-farming population in rural areas has been determined by follows important factors:

- the inflow of persons who discontinued farming and took up other employment
- more widespread education, particularly higher education
- a growing number of retired farmers

Key words: non-farming population, rural areas, demographic futures, Poland

Размерът и динамиката на групата домакинства без земеделска активност в селските райони са индикатори за степента на икономическо развитие, урбанизация на селските райони и многофункционално развитие на селото. Обособяването на неземеделската общност, по-точно приемането на такъв статус от страна на хора, които произхождат от земеделски домакинства, позволява да се оцени степента, в която макроикономическата ситуация в страната и възможностите на местните пазари на труда влияят на промените в земеделието, стимулирайки процесите на концентрация на земята и диверсификация на източниците на доходи.

Според данните от анкетни изследвания на IERiGZ-PIB¹ процесите на

формиране на социалната група от домакинства без земеделска заетост в селските райони на Полша се засилват. В тази посока действат новите предизвикателства на конкуренцията на пазара за хранителни продукти и технологичният прогрес. Те налагат тенденции към намаляване броя на заетите в земеделието.

Източник на данните за анализа е анкетата на IERiGZ-PIB, проведена през 2005 година сред домакинства, живеещи в 76 села, разположени в различни райони на страната. Извадката е репрезентативен характер от гледна точка на социално-икономическите характеристики на населението и производствената структура на земеделските стопанства, разположени в избраните райони. Подборът на селата, обхванати от изследването (карта 1) е направен така, че в извадката да няма градско-селски населени места, или особено атрактивни от туристическа гледна точка и месторазположение села.

¹ IERiGZ-PIB – Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy – Институт по икономика на земеделието и хранителната промишленост - Национален изследователски институт, Варшава, Полша

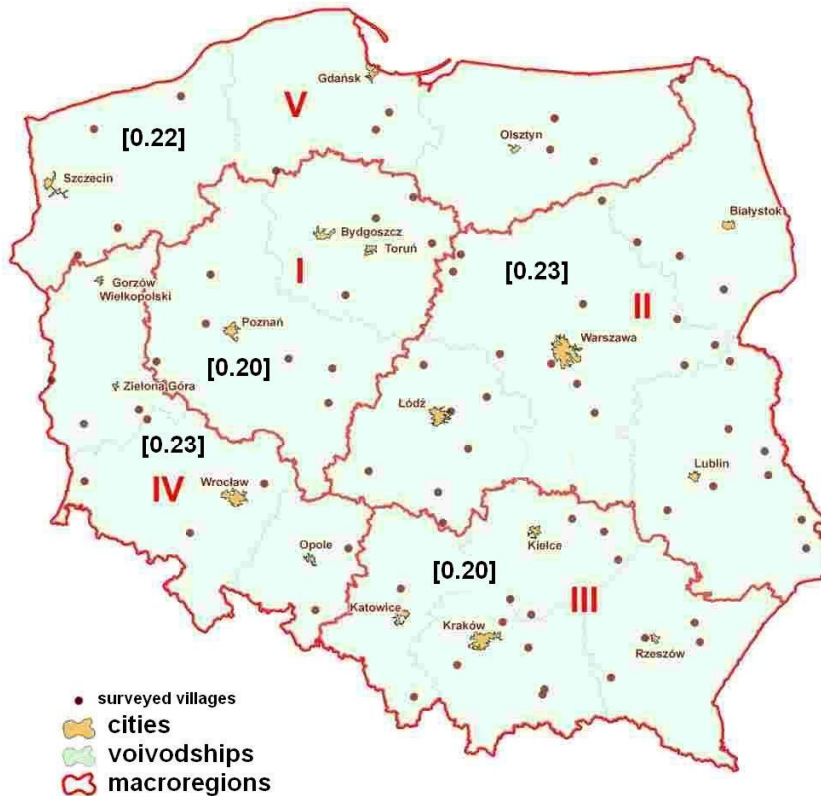
Селата, в които е проведена анкетата, са постоянна извадка в панелните теренни изследвания, провеждани периодично от Института за социална регионална политика и IERiGZ-PIB. Селата, в които е проведена анкетата, са постоянна извадка в панелните теренни изследвания, провеждани периодично от Института за социална регионална политика и IERiGZ-PIB.

През 2005 година са проведени анкети общо в 8604 селски домакинства. Обхванати 4899 домакинства, които не притежават земеделски стопанства. Динамиката на процесите се проследява

като се използват и резултатите от анкетата през 2000 година.

Основна характеристика на събираната от анкетите информация е нейната многопосочност. В анкетния блок за неземеделските домакинства, съществена част от въпросите засягат домакинството, напускането на селото и навлизането на нови домакинства и лица в тази група. Подробно са структурирани въпросите, отнасящи се до източниците на доходи на домакинството и демографските му характеристики, образователно равнище и икономическа активност на лицата, влизащи в състава на тези домакинства.

Карта 1. Разпределение на селата в анкетните проучвания на IERiGZ-PIB по макрорегиони *

Легенда: Анкетирани села, Градове, Воеводства, Макрорегиони

РАЗМЕР И ДИНАМИКА НА НЕЗЕМЕДЕЛСКАТА ОБЩНОСТ В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

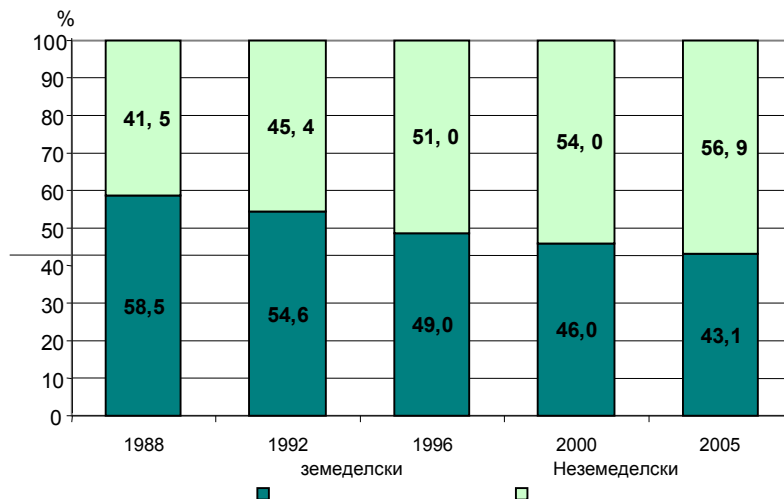
В последните няколко години делът на домакинствата без земеделски стопанства в общата съвкупност на селските домакинства непрекъснато нараства. В изследваната през 2005 година извадка, броят на домакинствата, които не притежават земя, съставляват близо 57% от общия брой на селските домакинства. В протекание на почти две десетилетия делът на неземеделските домакинства в изследваната група на селските домакинства се е увеличил с 15.4 процентни пункта (п.п.). Определящ фактор е оттеглянето на селското

население от земеделска дейност и преминаването му към заетост в други сфери на икономиката или приключването на трудовата дейност поради достигане на пенсионна възраст (фиг.1).

В някои райони, по-точно в югозападните и северните, делът на тази група представлява три четвърти от общия брой на селските домакинства. Дори в източните части на страната, там, където традиционно преобладава земеделската заетост на населението, почти половината от домакинствата са неземеделски.

Фигура 1

Структура на селските домакинства според притежаването на земеделски стопанства 1988-2005 г., %

Източник: Анкета на IERiGŽ 1988, 1992, 1996, 2000 и 2005.

Source: IAFE-NRI surveys 1988, 1992, 1996, 2000, 2005.

Регионалните различия в разпределението на групата неземеделски домакинства произтичат от различията в социално-икономическото развитие на различните райони, което влияе и на механизмите на формиране на групата на неземеделските домакинства и на нейните характеристики. Запазило се е оформилото се по-рано разделение на

страната на две части: част, в която селското население се характеризира с висок дял на неземеделските домакинства (западните и северни райони на страната) и част - с относително малък дял на неземеделските домакинства (централни и източни райони на страната).

Измененията в числеността на неземеделските домакинства настъпват в резултат на различни форми на мобилност на селското население. Преди всичко те са резултат от миграционни процеси (напускане на селото или заселване в селото), а така също на промени в използването и размера на земеделските стопанства над 1 ha. Причините за оттегляне от земеделието трябва да се търсят преди всичко в промените, които настъпиха в този дял на икономиката под въздействието на новите макроикономически условия. След присъединяването на Полша към Европейския Съюз земеделските стопанства бяха изправени пред предизвикателството да работят в условията на голяма конкуренция и пред необходимостта от ограничаване на производствените разходи в условията на скрита безработица в земеделието и значително аграрно раздробяване. Тази ситуация доведе до вливане на нови домакинства в групата на домакинствата със статус безимотни. От друга страна, подобряващите се макроикономически условия допринесоха за нарастването на интереса към развиване на неземеделска икономическа активност при увеличаващите се възможности за започване на наемна работа. В резултат на всичко това за периода 2000-2005 г. над 70% от новите неземеделски домакинства са формирани от лица, произхождащи от земеделски домакинства.

Върху процеса на формиране на неземеделската общност в селските райони през последните години, много по-силно отколкото за предишните периоди, влияят миграционните процеси. Общо в периода 2000-2005 г. салдото на миграцията на селските безимотни домакинства е положително. Повече домакинства са се заселвали (в общата извадка са регистрирани 13%), отколкото са се изселвали (от общия брой – 12%), но тези пропорции не са очертани вече така изразително, както в периода 1996-

2000 г. (16% заселници при 5% изселници). Миграцията на неземеделското население показва в изследвания период тенденция на нарастване.

ВЪЗРАСТОВА И ОБРАЗОВАТЕЛНА СТРУКТУРА НА НЕЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ДОМАКИНСТВА

Съществен фактор, който влияе върху нивото на икономическата активност на всяка група от населението, е нейната възрастова структура. Тя е решаваща за съотношенията между зависимите и независимите демографски групи, влияе също на пропорциите между активните на пазара на труда (т.е. заетите и безработните) и икономически пасивните. Възрастовата структура определя и състава на работещите семейства и пенсионерските семейства, а също и очертава вида и равнището на доходите и социално-икономическите потребности.

Селското население без земеделски стопанства се характеризира с висок относителен дял на младите хора в трудоспособна възраст, както и с висок дял на деца и младежи. В подтрудоспособна възраст е почти една четвърт от населението, която група непрекъснато превишава големината на групата лица в надтрудоспособна възраст (около 1/5 от изследваните лица.). През последните години се оформя тенденция към засилване на демографския процес на стареене на неземеделската част от селското население. За периода 2000-2005 г. са увеличили числеността си групите на лицата в надтрудоспособна и немобилна трудоспособна възраст.

Анализът на данните за образователната структура на селските домакинства показва, че образователното ниво е правопрпорционална зависимост от заетостта в неземеделските сектори на икономиката. Висок е относителният дял на лицата с неземеделска квалификация. Най-високо е образователното равнище на

населението в районите с най-голям напредък в диверсифицирането на икономическата дейност (южните райони). Например, относителният дял на неземеделското население със средно, следгимназиално и висше образование в югоизточния макрорайон през 2005 г. възлиза на над 36%, при 28% за страната като цяло, а той е с най-

висока степен на икономическа диверсификация в страната.

Впечатляват процесите на постепенно заличаване на разликите в образователните равнища на земеделската и неземеделската част от селското население. Прогресът по отношение на образователното ниво е по-силен при земеделските семейства (табл.1).

Таблица 1

Селско население над 15 годишна възраст по завършено образование към 2000 и 2005 г. (в %)

Определение	Година /Year	Дял от селското население с:			
		Основно образование	Завършено професионално училище	Завършено средно образование или колеж	Висше /higher education
Нефермерско население	2000	39,5	38,8	18,1	3,6
	2005	36,1	36,1	22,5	5,3
Фермерско население	2000	41,6	39,2	17,0	2,2
	2005	34,4	37,4	23,2	5,0

Източник: Анкета на IERiGŽ-PIB 2000,2005

Source: IAFE-NRI surveys 2000, 2005

Изводи

Анализът на данните за неземеделските домакинства, показва преди всичко, че това е една група, която представлява все по-значителна част от населението на селските райони. В неземеделските домакинства живее 57% от общия брой на селското население.

Регионалните различия в разпределението на неземеделските домакинства са резултат от диференциацията в социално-икономическото развитие на отделните райони, което оказва влияние и върху механизмите за формиране на тази група и определя нейните характеристики.

Социалната група на неземеделските домакинства се формира най-вече от наплива към тази група на лица, преминаващи от земеделска дейност

към друг вид трудова дейност. През последните години важен фактор, който влияе върху възрастовата структура на тази група, са промените, които стават в нея в резултат от икономическата миграция на домакинствата и техните членове, както и от нарастването на желанието за образование, особено що се отнася до придобиването на висше образование. Значение има и напливът на пенсионирани земеделски стопани към тази група.

На основата на анализа на процесите на социално-икономическото развитие на селските райони можем да заключим, че промените в числеността на неземеделските домакинства ще продължат да се ускоряват и че тази социална група все повече ще влияе върху социално-икономическото развитие на селските райони.